

MAŁGORZATA DĄBKOWSKA

POJĘCIE SZKODY SPOWODOWANEJ ZANIECZYSZCZENIEM W ŚWIETLE KONWENCJI HNS

Konwencja o odpowiedzialności i odszkodowaniu za szkodę w związku z przewozem substancji niebezpiecznych i szkodliwych drogą morską¹ posługuje się pojęciem szkody, poprzez wskazanie ujemnych konsekwencji, jakie mieszczą się w jej zakresie. Analiza pojęcia szkody sprowadza się więc do zbadania przesłanek wymienionych w art. 1 pkt 6 a-d, które mogą być wynikiem takiego przewozu, i są to:

- utrata życia, uszkodzenie ciała, szkoda rzeczowa i środowiskowa,
- utrata zysku lub dochodu,
- koszty środków zapobiegawczych i koszty przywrócenia do stanu sprzed zanieczyszczenia.

1. *DAMNUM EMERGENS* (UTRATA ŻYCIA, USZKODZENIE CIAŁA, SZKODA RZECZOWA)

1.1. SZKODA NA OSOBIE

Konwencja HNS w definicji szkody², w art. 6 (a), „wymienia utratę życia lub uszkodzenie ciała” na statku lub poza statkiem przewożącym niebezpieczne i szkodliwe substancje spowodowane przez te substancje. Zdarzenia powodujące utratę życia lub uszkodzenie ciała nie powodują większych problemów interpretacyjnych na gruncie przepisów o odpowiedzialności cywilnej za zanieczyszczenia. Najczęściej występujący z roszczeniem, jeżeli jest w stanie wykazać związek przyczynowy pomiędzy doznaną krzywdą, a przypuszczalną działalnością zanieczyszczającego, ma możliwość uzyskania odszkodowania³. Pewne wątpliwości mogą wyniknąć przy ekonomicznej ocenie doznanych przez poszkodowanego szkód i strat. Jest oczywiste, że poniesionego przez poszkodowanego uszczerbku nie można ocenić w pieniądzu, doznana przez niego krzywda jest w zasadzie nieodwracalna, a jej wyrównanie może być dokonane jedynie w sposób niedoskonały, przybliżony, przez dostarczenie jakiejś satysfakcji, która nigdy nie jest

¹ International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea. LEG/CONF.10 / 8 /2.

² Typowy dla brytyjskiego prawa morskiego zwrot *loss or damage* nie ma w języku polskim odpowiednika i winien być rozumiany jako „szkoda”. M.H. K o z i Ń s k i, *Odpowiedzialność cywilna za szkodę spowodowaną zanieczyszczeniem morza*, „Prawo Morskie”, t. XII, 1999, s. 55.

³ D. M a ś n i a k, *Rola ubezpieczeń w ochronie środowiska (analiza aksjologiczna, normatywna i funkcjonalna)*. Gdańsk 1999, s. 114 (rozprawa doktorska, maszynopis).

adekwatna do doznanej krzywdy. Przepisy prawne dotyczące kwestii odszkodowania z tytułu szkód na osobie różnią się między sobą w poszczególnych systemach prawnych.

W Polsce zgodnie z art. 444 k.c. w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszystkie wyniki z tego powodu koszty. Na żądanie poszkodowanego zobowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, a jeżeli poszkodowany stał się inwalidą, także sumę potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu. Ponadto, zgodnie z §2 niniejszego artykułu, jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki na przyszłość, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty⁴.

Pomimo że konwencja HNS obejmuje swym zakresem kompensację szkód na osobie, to roszczenia z tego tytułu nie mają praktycznie większego znaczenia. Można posłużyć się dotychczasową praktyką Międzynarodowego Funduszu Odszkodowań za Szkody Spowodowane Zanieczyszczeniem Olejami (IOPCF), która nie jest pod tym względem bogata. Znany jest przypadek pokrycia kosztów leczenia ambulatoryjnego osób uczestniczących w akcjach usuwania skutków zanieczyszczenia⁵, a także wypadek statku „Braer”, w którego wyniku trzy osoby wniosły roszczenia w związku z doznanym przez nie rozstrojem zdrowia⁶.

1.2. SZKODA W MIENIU („RZECZOWA”)

Konwencja HNS w art. 1 pkt 6 (b) jako szkodę wymienia „utrąę lub uszkodzenie rzeczy”. Taka szkoda mieści się w kategorii pojęciowej szkody w mieniu i jest najczęściej spotykanym przykładem *damnum emergens*. Zakres kompensacji tego typu szkody nie powoduje większych problemów interpretacyjnych, zarówno w krajach prawa kontynentalnego jak i w państwach systemu *common law*. Powszechnie respektowana jest zasada *restitutio in integrum*, przyznająca prawo do odszkodowania za zmniejszenie wartości rzeczy lub za niezbędne koszty naprawy. Nie występują również wątpliwości z zaakceptowaniem takich szkód, które są pośrednim skutkiem zanieczyszczenia. Szkoda spowodowana zanieczyszczeniem może wywołać

⁴ Szkoda na osobie należy do kategorii uszczerbku o charakterze niemajątkowym, który – w szerokim rozumieniu – określa naruszenie dóbr osobistych i interesów uprawnionego, nie powodujących reperkusji w jego majątku. Szkoda niemajątkowa może polegać na naruszeniu dobra osobistego, jakim jest zdrowie, i przejawiać się przede wszystkim w cierpieniach fizycznych czy w ujemnych przeżyciach psychicznych. Oznacza to, że taka szkoda ma charakter niewymierny, a niemożność jej oceny w pieniądzu wynika już z samej jej istoty. W pewnych sytuacjach uszkodzenie ciała może uzasadniać odszkodowanie z tytułu szkody majątkowej, np.: poniesienie kosztów leczenia, trwałą czy przejściową utratę zdolności do pracy czy utratę zarobków. Szerzej: W. C z a c h ó r s k i, *Zobowiązania*, Warszawa 1994, s. 76; A. S z p u n a r, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, 1990, s. 22; T. Dybowski, [w:] *System prawa cywilnego*, pod red. Z. R a d w a ņ s k i e g o, t. III, cz.1: *Prawo zobowiązań, część ogólna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 221 i n.

⁵ M. J a c o b s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage in the 1984 Protocols to the 1969 Civil Liability Convention and the 1971 Fund Convention*, JMLC Vol. 17 No. 4, October 1986, p. 470-471.

⁶ Incidents involving the IOPC Fund. BRAER, FUND/EXC. 36/5, z dn. 20 IX 1993, pkt 3.14, p. 14.

skażenie falochronów, nabrzeży, łodzi, urządzeń przeznaczonych do połowu ryb, a także innych przedmiotów. Dla przykładu: rybacy, których urządzenia połowowe, uległy zanieczyszczeniu, nie mogą wykonywać swojej pracy i w związku z tym doznają utraty spodziewanych zysków⁷. W wyniku wypadku zanieczyszczeniu mogą ulec plaże i wybrzeża, a akcje ich oczyszczania pochłaniają znaczne koszty. Istotne jest, że szkoda może być wynikiem nie tylko wypadku, ale również może być skutkiem podejmowania środków zapobiegawczych, jak również przeprowadzania akcji ratowniczych.

Zakres kompensacji szkód wyrządzonych w mieniu nie we wszystkich systemach prawnych jest identyczny. Taka sytuacja wynika z różnego podejścia do pojęcia mienia. Większość państw nie uznaje prawa własności w stosunku do ryb czy ptactwa i nie przewiduje środków kompensacji szkód środowiskowych. Obecnie tylko ustawodawstwo Stanów Zjednoczonych, Rosji, Litwy, Estonii i Ukrainy akceptuje prawo do wnoszenia roszczeń z tytułu uszkodzenia środowiska morskiego. Prawodawstwo amerykańskie kwestię kompensacji szkód ekologicznych próbuje rozwiązać za pomocą doktryny *trust* i *parens patriae*⁸.

Ustawodawstwo Rosji w wyniku nacjonalizacji gruntów, w tym morza (inne państwa socjalistyczne znacjonalizowały jedynie przemysł), stworzyło wyjątkowe warunki do kompensacji szkód „czysto środowiskowych”. Konstytucja Rosji i kodeksy cywilne poszczególnych republik traktują morze jako własność państwową, co uzasadnia występowania ministra Gospodarki Wodnej z roszczeniami z tytułu naruszenia środowiska morskiego. Ustawodawstwo rosyjskie zawiera nawet specjalny akt prawny, tzw. Metodika, który określa matematyczne formuły szacowania szkód wyrządzonych morzu⁹.

W Polsce, zgodnie z art. 44 k.c., termin „mienie” oznacza własność i inne prawa majątkowe, czyli „wszystkie bez wyjątku prawa podmiotowe majątkowe, a – ujmując rzecz ekonomicznie – ogół aktywów danego podmiotu”. Innymi słowy: mienie dotyczy wszelkich dóbr i wartości majątkowych prawem chronionych, a zatem własności oraz wszelkich praw i interesów zblizonych. Analiza pojęcia szkody w mieniu prowadzi do stwierdzenia, że jest nią uszczerbek, który dotyczy bezpośrednio składników majątku poszkodowanego – bez związku z jego osobą¹⁰.

Damnum emergens, inaczej szkoda rzeczywista, oznacza straty, jakie wystąpiły w mieniu poszkodowanego, a wskutek ich doznania poszkodowany stał się uboższy niż był dotychczas. Ta postać szkody, obok *lucrum cessans*, wymieniona jest w art. 361 §2 k.c. Strata polega na rzeczywistej zmianie stanu majątkowego i wyraża się w uszczerbku jakiego doznaje mienie poszkodowanego, istniejącego przed zdarzeniem wyrządzającym szkodę, oraz w dalszych uszczerbkach będących normalnym następstwem zdarzenia początkowego. Strata ta oznacza albo zmniejszenie się akty-

⁷ M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 481; Z. B r o d e c k i, *New Definition of Pollution Damage*, LMCL 1985, Part 3, s. 387.

⁸ Z. B r o d e c k i, *Odpowiedzialność za zanieczyszczenie morza*, Gdańsk 1983, s. 134.

⁹ T e n ż e, *New Definition of Pollution...*, s. 387.

¹⁰ A. W o l t e r, J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo cywilne*, Warszawa 1996, s. 233; W. C z a c h ó r s k i, *Zobowiązania...*, s. 75.

wów wskutek ubytku lub utraty poszczególnych składników majątkowych, albo zwiększenie się pasywów. Często *damnum emergens* utożsamia się ze szkodą aktualną (obecną), nie jest to jednak stwierdzenie do końca ścisłe, gdyż *damnum emergens* może dotyczyć również okresu przyszłego, jeżeli daje się z dostatecznym prawdopodobieństwem ustalić, że w przyszłości w ramach normalnego związku przyczynowego nastąpi zwiększenie pasywów lub zmniejszenie aktywów¹¹.

Nie budzi wątpliwości fakt, że szkoda majątkowa może polegać na zniszczeniu lub utracie rzeczy bądź możliwości korzystania z rzeczy. Jeżeli dana rzecz jest przedmiotem obrotu, to o jej wartości majątkowej decydują przede wszystkim kryteria obiektywne, czyli to, czy dana rzecz może być zbyta bądź nabyta za pieniądze. Jeżeli rzecz nie jest natomiast przedmiotem obrotu, to o jej wartości majątkowej decyduje to, czy można ją odtworzyć bądź zastąpić inną rzeczą po poczynieniu odpowiednich nakładów pieniężnych. Utrata przez uszkodzonego rzeczy może być równoznaczna z utratą korzyści lub innych potrzeb, jakie rzecz przynosi właścicielowi, co odpowiada tzw. wartości użytkowej rzeczy. W takiej sytuacji należy odróżnić, czy utrata rzeczy jest definitywna czy tylko przejściowa. Jeżeli utrata rzeczy jest definitywna, to zakres szkody powinien być ustalony za okres od utraty rzeczy do jej restytucji przez zwrot innego przedmiotu lub zapłatę odszkodowania. W sytuacji, gdy utrata rzeczy ma charakter przejściowy, to zakres szkody ustala się za okres od utraty rzeczy do jej odzyskania w stanie pełnej sprawności. Odnosi się to również do niemożności korzystania z rzeczy na skutek jej uszkodzenia. Szkodą majątkową może być również uszkodzenie rzeczy lub innego dobra materialnego. Uszkodzeniem jest każda zmiana, która zmniejsza wartość użytkową lub sprzedażną rzeczy. Wartość sprzedażna ma charakter obiektywny i oblicza się ją według cen rynkowych. Wartość użytkowa to natomiast zdolność zaspokajania określonych potrzeb; określa się ją na podstawie indywidualnych potrzeb i gustów uszkodzonego. Dlatego też szkodą jest każda zmiana, która nie odpowiada gustom ani zamiarom uszkodzonego, chociaż zmiana ta obiektywnie ujmując może nie wywoływać szkody¹².

Zgodnie z art. 45 k.c. wody nie stanowią rzeczy, ale *res communis omnium* (rzecz wspólna). Analiza pojęcia szkody w mieniu prowadzi do stwierdzenia, że jest nią uszczerbek, który dotyczy bezpośrednio składników majątku uszkodzonego – bez związku z jego osobą. Stąd zatrucie ryb (nie stanowiących własności zindywidualizowanych osób fizycznych lub prawnych) bądź zanieczyszczenie plaż nie mogą być uznane za stratę w rozumieniu art. 361 §2 k.c.

2. SZKODA W ŚRODOWISKU¹³

Koncepcja szkody wyrządzonej w środowisku budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych. Problematiczna jest kwestia, czy szkodę ekologiczną należy oceniać z punk-

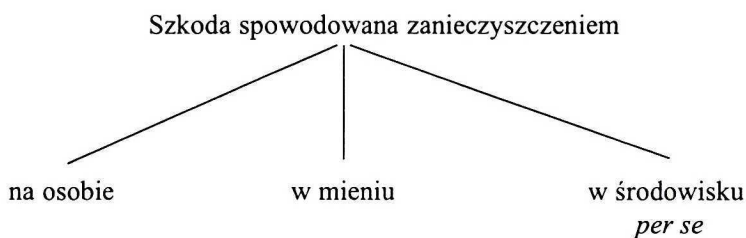
¹¹ I. D y b o w s k i, [w:] *op. cit.*, s. 214.

¹² *Ibidem*, s. 231.

¹³ Pierwszą próbę wprowadzenia do prawa międzynarodowego elementów szkody w środowisku podjęto w protokole z 1984 r., zmieniającym konwencję CLC. Niestety, z uwagi na zbyt małe

tu widzenia przyczyny jej powstania, związanej z działalnością niebezpieczną (zastosowanie nowoczesnych technologii) bądź z naruszeniem konkretnego elementu środowiska (wyciek oleju), czy też należy badać społeczne skutki zarówno przyczyny, jak i samej szkody. Wielu autorów za kryterium uznania szkody za środowiskową przyjmuje źródło jej powstania. Przyjęcie źródła jako jedyne kryterium uznania szkody za środowiskową może prowadzić do stwierdzenia, że prawie każda szkoda ma charakter ekologiczny. Rozwiązaniem tego problemu może być próba powiązania kryterium źródła szkody i kryterium przedmiotu ochrony, co w konsekwencji prowadzi do wyróżnienia trzech kategorii dóbr podlegających ochronie, tzn. zdrowia i życia, mienia i środowiska.

Powyższy podział ilustruje następujący wykres:

Wiele problemów budzi sam termin „środowisko”. Pomimo że konwencja HNS wymienia ten termin, to nie wskazuje zakresu jego desygnatów. Powszechnie przyjmuje się, że w pojęciu środowiska mieści się szkoda spowodowana np.: w gatunkach fauny i flory, w łańcuchu pokarmowym czy w wartościach estetycznych i kulturowych środowiska¹⁴. Pewne elementy „szkody wyrządzonej morzu” są charakterystyczne dla wszystkich szkód, jakich doznaje środowisko naturalne człowieka, inne zaś są typowe dla mórz i oceanów. Prawne pojęcie szkody dotyczy tylko niewielkiej części uszkodzenia środowiska morskiego, lecz nie można jednoznacznie stwierdzić, jaki procent szkód można uznać za prawne, a jaki za społeczne¹⁵.

Konwencja HNS w art. 6 (c) wymienia szkodę spowodowaną zanieczyszczeniem środowiska. Wypadek statku przewożącego substancje niebezpieczne i szkodliwe drogą morską może spowodować szkody o nieobliczalnych dla otoczenia rozmiarach. Już to ze ścisłego zakresu jej pojęcia wyłącza kompensację z tytułu naruszenia środowiska. Taka sytuacja jest efektem zastrzeżenia, że odszkodowanie za narusze-

zainteresowanie ze strony państw i niewystarczającą liczbę ratyfikacji protokół ten nie wszedł w życie. Dopiero protokoły z 1992 r., zmieniające konwencję CLC, wprowadziły do reżimu odpowiedzialności za szkody olejowe pojęcie szkody środowiskowej, które następnie zostało przejęte przez konwencję HNS.

¹⁴ Zgodnie z art. 2.10 Konwencji Rady Europy z 1993 r. o szkodzie wynikającej z działalności niebezpiecznej dla środowiska termin „środowisko” zawiera: bogactwa naturalne, zarówno biotyczne jak i abiotyczne, takie jak: powietrze, wodę, glebę, faunę i florę, oraz wzajemne oddziaływanie pomiędzy tymi czynnikami – własność, która kształtuje część spadku kulturowego i charakterystyczne cechy krajobrazu.

¹⁵ Z. B r o d e c k i, *Odpowiedzialność za zanieczyszczenie...*, s. 32

nie środowiska obejmuje kategorie szkód, które traktuje jako specjalne (utrata zysku i koszty).

Przykładowo: w Wielkiej Brytanii Królewska Komisja do Spraw Zanieczyszczeń Środowiska w ósmym raporcie opublikowanym w październiku 1981 r. (CMND.8358) stwierdziła, że straty środowiskowe, takie jak: utrata walorów rekreacyjnych miejscowości czy skażenie ptaków, tworzą nową kategorię szkód¹⁶.

2.1. *LUCRUM CESSANS* (UTRATA ZYSKU LUB DOCHODU)

Lucrum cessans jest instytucją, która pochodzi z prawa rzymskiego i oznacza utratę zysku lub dochodu, których poszkodowany mógł się spodziewać gdyby, mu szkody nie wyrządzono¹⁷. Niektóre ustawodawstwa uprawniają poszkodowanego do wystąpienia z roszczeniem o zwrot utraconych korzyści, ale tylko wtedy, gdy wiąże się to z uszkodzeniem mienia stanowiącego własność indywidualną, a nie przedmiotów stanowiących rzecz wspólną¹⁸. Pojawia się jednak pytanie, jak należy rozwiązać problem tych osób, których mienie nie uległo wprawdzie uszkodzeniu, ale mimo to poniosły szkodę spowodowaną zanieczyszczeniem. Do grupy tej można zaliczyć rybaków bądź inne osoby, które traktują morze jako źródło swego dochodu, a w skutek zanieczyszczenia utracili bądź zmniejszyli możliwości swego zarobkowania. Skutki zanieczyszczenia środowiska mogą też dotknąć właścicieli hoteli, restauracji, sklepów bądź tych przedsiębiorców, których miejsca prowadzenia działalności gospodarczej usytuowane są w sąsiedztwie zanieczyszczonych plaż, co spowodowało niechęć turystów do korzystania z terenów objętych katastrofą ekologiczną¹⁹.

Konwencja nie odpowiada jednak na to pytanie i pomimo że przewiduje możliwość wystąpienia z roszczeniem za szkodę wyrządzoną w środowisku naturalnym, to nie precyzuje komu przysługuje takie prawo, pozostawiając to zagadnienie do rozstrzygnięcia sądom poszczególnych państw.

¹⁶ Z. Brodecki, *New Definition of Pollution ...*, s. 387.

¹⁷ Ta postać szkody mieści się w zakresie art. 361 §2 k.c., a w systemie *common law* definiowana jest jako szkoda specjalna.

¹⁸ Z. Brodecki, *New Definition of Pollution ...*, s. 388.

¹⁹ P. Wetterstein, *Carriage of Hazardous Cargoes by Sea-The HNS Convention*, „Georgia Journal of International and Comparative Law”, Vol. 26, No. 3, 1997, s. 602; t e n ż e, *A Proprietary or Possessory Interest: A Conditio Sine Qua Non for Claiming Damages for Environmental Impairment*, [in:] *Harm to the Environment: The Right to Compensation and The Assessment of Damages*, 1997, s. 30.

Chociaż konwencja CLC również nie wskazuje osoby uprawnionej do występowania z roszczeniami o utratę zysku, to praktyka IOPCF wyprzedziła uregulowania konwencyjne uznając roszczenia tych podmiotów, których działalność gospodarcza warunkowana jest stanem ekologicznym wybrzeża lub wód morskich. Odrzucone były jednak roszczenia władz lokalnych z tytułu spadku dochodów z opodatkowania działalności prowadzonych w okręgu dotkniętym zanieczyszczeniem. Komitet Wykonawczy IOPC stwierdził, że organy władzy publicznej nie potrafią dostatecznie udowodnić spadku dochodów z opodatkowania, jakich doznały na skutek wypadku zanieczyszczenia²⁰.

2.2. KOSZTY (KOSZTY ŚRODKÓW PREWENCYJNYCH I KOSZTY ŚRODKÓW RESTYTUCJI NATURALNEJ)

Koszty środków zapobiegawczych stanowią szczególny rodzaj szkody, który Konwencja HNS wymienia w art. 1, pkt 6 (d) jako „wszelkie rozsądne środki podjęte przez jakąkolwiek osobę, po zaistnieniu wypadku, w celu zapobieżenia lub zmniejszenia szkody”²¹. Jak widać, definicja ta odwołuje się do pojęcia wypadku, który określony został w art. 1, pkt 8 konwencji jako jakiegokolwiek zdarzenie lub seria zdarzeń mających to samo źródło, które jest przyczyną szkody lub stwarza poważne lub bezpośrednie zagrożenie jej powstania. Nie ulega wątpliwości, że twórcy konwencji przyjęli rozwiązanie, które rozszerza pojęcie szkody zanieczyszczenia o kompensację kosztów prewencyjnych do tych, które zostały podjęte w sytuacji, gdy w wyniku wypadku szkoda jeszcze nie powstała, ale istnieje poważne i groźne niebezpieczeństwo jej powstania²². Taka koncepcja stwarza możliwość wynagrodzenia środków zapobiegawczych, mających na celu odwrócenie ewentualnego niebezpieczeństwa zanieczyszczenia środowiska

²⁰ Pewne problemy mogą wynikać przy ustalaniu wysokości doznanych szkód. Szkoda doznana przez roszczonego jest szacowana przez porównanie dochodu uzyskiwanego w latach poprzednich w porównywalnym okresie. Czasami możliwe jest uwzględnienie zysków, jakie osiągnął poszkodowany w ciągu kilku lat po wypadku. W wypadkach „Fukutoku Maru”, „Koei Maru”, „Koho Maru” znaczną część roszczeń stanowiły roszczenia rybaków z powodu utraty zysków. W większości roszczenia te, zostały uznane przez IOPCF, chyba że poszkodowani nie byli w stanie przedstawić wystarczających dowodów na to, że faktycznie doznali szkody. M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 478-479.

²¹ „The costs of preventive measures and further loss or damage caused by preventive measures”. Podobnie Konwencja CLC z 1969 r. w art. 1, pkt 6 wymienia „pollution damage” [...] includes the costs of preventive measures”. Również Konwencja Rady Europy z 1993 r. o odpowiedzialności cywilnej za szkodę wynikającą z działalności niebezpiecznej dla środowiska w art. 7 (d) jako szkodę wymienia koszty środków zapobiegawczych i każdą utratę lub szkodę spowodowaną przez środki zapobiegawcze w zakresie, w którym utrata lub szkoda wymieniona w podparagrafach od a do c niniejszego paragrafu powstaje poza lub jest wynikiem właściwości niebezpiecznych substancji, organizmów lub mikroorganizmów genetycznie zmienionych lub powstaje bądź wynika z odpadków.

²² Konwencja CLC z 1969 r. i Konwencja Fund z 1971 r., ogranicza zakres kompensacji do kosztów środków zapobiegawczych podjętych po wypadku powodującym szkodę. Dopiero protokoły zmieniające konwencję CLC i konwencje Fund z 1992 r. rozszerzyły pojęcie szkody zanieczyszczenia o wydatki środków prewencyjnych, podjętych w sytuacji, gdy w wyniku wypadku rozlew oleju jeszcze nie nastąpił, ale istnieje poważne i groźne niebezpieczeństwo szkody zanieczyszczenia. *Report on the Activities of the International Oil Pollution Compensation Fund in the calendar year 1992*, s. 31.

morskiego i jest zgodna z ustawodawstwem wewnętrznym wielu państw.

Istotne jest, że konwencyjna definicja środków zapobiegawczych nie obejmuje wszystkich wydatków, ale ogranicza się tylko do tych, które zostały poniesione rozsądnie (*reasonable measures*) z obiektywnego punktu widzenia, w świetle dostępnych informacji, w chwili ich podjęcia. Środki te muszą ponadto pozostawać w związku z istniejącą groźbą szkody, a poniesione wydatki powinny być proporcjonalne do osiągniętego rezultatu, bądź do rezultatu, którego się spodziewano²³.

Najczęściej środki zapobiegawcze podejmowane są przez specjalnie przygotowane do tego celu ekipy ratownicze. Koszty takich działań traktować można zarówno jako koszty środków zapobiegawczych bądź jako koszty przywracania uszkodzonych rzeczy do stanu przed powstaniem szkody, np. wydatki ponoszone w celu oczyszczenia skażonej plaży mogą być traktowane jako koszty przywracania plaży do stanu przed jej zanieczyszczeniem bądź jako koszty środków podjętych w celu zapobieżenia²⁴ dalszej szkodzi²⁵. Z praktycznego punktu widzenia takie rozróżnienie nie ma jednak większego znaczenia, gdyż oba rodzaje kosztów mieszczą się w pojęciu szkody zawartej w konwencji HNS. Przez koszty ratownictwa określa się środki zapobiegawcze rzeczywiście podjęte przed stratą, w celu zapobieżenia lub uniknięcia wypadku, jak również wszelkie działania i przedsięwzięcia podjęte po tym, jak szkoda się wydarzyła, w celu zapobieżenia lub jedynie zmniejszenia jej niebezpiecznych skutków²⁶.

Międzynarodowa Konwencja o ujednostajnieniu niektórych przepisów dotyczących niesienia pomocy i ratownictwa morskiego, podpisana w Brukseli w 1910 r.²⁷, pomimo że pomija milczeniem podejmowanie bezpośrednich działań na rzecz ochrony środowiska, to nie pozostaje bez znaczenia dla kwestii zapobiegania zanieczyszczenia morza. Stwierdzenie, że uratowanie statku lub znajdującego się na nim ładunku chroni środowisko, jest jednak nie do końca prawdziwe, gdyż nie zawsze pozytywnie przeprowadzona akcja ratowania statku jest równoznaczna z zapobieżeniem zanieczyszczeniu morza. Podstawową regułą konwencji jest zasada *no cure – no pay*, która oznacza, że prawo do wynagrodzenia przysługuje tylko wtedy, gdy akcja ratownicza przyniosła pozytywny rezultat. Innymi słowy, za działanie, które nie przyniosło spodziewanego skutku, wynagrodzenie się nie należy. Reguła ta, uzależniając przyznanie wynagrodzenia

²³ Należy jednak zwrócić uwagę, że wypadek spowodowany przez substancje niebezpieczne i szkodliwe powoduje nieobliczalne szkody, podjęcie działań mających na celu zapobieżenie lub zmniejszenie szkody należy podejmować więc bardzo szybko, czasami nawet bez uprzedniej możliwości oceny okoliczności ich podjęcia. M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 472.

²⁴ W prawie polskim podmiotem zobowiązanym do zapobieżenia szkodzi jest każda osoba fizyczna lub prawna, która może żądać zaniechania takiego działania, jeżeli wywołuje ono stan zagrożenia dla dóbr osobistych (art. 24 k.c.) lub majątkowych (art. 222 §2), bądź jednostka organizacyjna, która szkodliwie oddziałuje na środowisko (art. 81-84 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska).

²⁵ M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 472.

²⁶ W. J a n u s z, *Salvage obligations and salvage costs – General report in AIDA Pollution and insurance working party*, 1987, s. 1.

²⁷ Dz.U. 1938, nr 101, poz. 672 i 673. W Polsce podstawowym aktem prawnym w dziedzinie ratownictwa morskiego jest Kodeks morski, którego przepisy dostosowane są do konwencji o ratownictwie.

od rezultatu przeprowadzonej akcji ratowniczej, nie zachęca do ratowania mienia małej wartości, ale stanowi bodziec do podejmowania działań na rzecz ratowania statku, ładunku i innych wymienionych w konwencji przedmiotów, zwłaszcza o dużej wartości. Co więcej, wartość mienia uratowanego stanowi górną granicę wynagrodzenia za ratownictwo. Ratujący zainteresowany jest więc podejmowaniem takiej akcji ratowniczej, która odbywa się stosunkowo małym kosztem. Wprawdzie wydatki i straty poniesione przez ratującego są brane pod uwagę przy ustalaniu wynagrodzenia za ratownictwo, ale nie może ono być przecież wyższe od wartości uratowanych przedmiotów. Oznacza to, że im bardziej suma wydatków zbliża się do wartości mienia, tym bardziej akcja ratownicza staje się nieopłacalna dla ratującego. Ratowanie mienia o niskiej wartości, jak wynika z konwencji, jest dla ratownika nieopłacalne, a należy pamiętać, że mienie takie może spowodować poważne zagrożenie dla środowiska, i to nie tylko morskiego²⁸.

Pomięcie w Konwencji brukselskiej problematyki ratownictwa ekologicznego jest o tyle zrozumiałe, że na początku XX w. problem zanieczyszczenia morza praktycznie jeszcze nie istniał. Dopiero wykorzystywanie w żegludze zbiornikowców do przewozu dużej ilości ładunków niebezpiecznych spowodowało ryzyko występowania szkód o ogromnych rozmiarach²⁹. Wypadki takich zbiornikowców, jak „Torrey Canyon”, „Amoco Cadiz” czy „Exxon Valdez” pokazały, że problemu ochrony przyrody nie da się uregulować przy okazji wykonywania postanowień konwencji z 1910 r. Pierwszy krok ku stworzeniu odpowiednich bodźców mających na celu zachęcenie do podejmowania akcji ratowniczej na rzecz ochrony przyrody zawiera przedstawiony w nowej wersji, w 1980 r., formularz umowy o ratownictwo – Lloyd’s Open Form 1980, w którym jako przedmiot ratownictwa wymieniono paliwo i zapasy. Ponadto, w stosunku do podejmowania akcji ratowniczej zbiornikowców przewożących oleje, jako novum przewidziano odstępstwo od zasady *no cure – no pay*. Wyjątek ten oznacza, że ratującemu, pomimo osiągnięcia pozytywnego rezultatu, przysługuje zwrot rozsądnie poniesionych wydatków powiększonych o dodatkowe wynagrodzenie, nie przekraczające jednak 15% ich wartości³⁰. Rozwiązanie to, pomimo że często stosowane, nie mogło jednak zastąpić nowego międzynarodowego aktu prawnego, mającego na celu podejmowanie akcji ratowniczej w stosunku do środowiska morskiego.

W 1989 r. na Konferencji Dyplomatycznej w Londynie podpisano nową Międzynarodową konwencję o ratownictwie morskim, zwaną *Salvage 1989*³¹, która weszła

²⁸ S. Matysik, *Prawo morskie. Zarys systemu*, t. III, Warszawa 1975, s. 58; W. Adamczak, *Nowy przedmiot ratownictwa morskiego – środowisko naturalne*, „Prawo Morskie”, t. IX, 1995, s. 163-164; tenże, *Unifikacja zasad prawnych ratownictwa morskiego w skali międzynarodowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego”, t. I, 1986, s. 26; tenże, *Instytucja ratownictwa morskiego we współczesnych stosunkach żeglugowych*, Gdańsk 1981, s. 97-98; tenże, *Salvage and the environment* (materiały niepublikowane), s. 2; A. Sołtys, J. Łopuski, *Zasady prawne ratownictwa morskiego*, Gdańsk, 1951, s. 58.

²⁹ W. Adamczak, *Salvage and the environment*, s. 1; tenże, *Nowy przedmiot ratownictwa...*, s. 164.

³⁰ A. Miller, *Lloyd’s Standard Form of Salvage Agreement LOF 1980: A Commentary*, IMLC; W. Adamczak, *Salvage and the Environment* s. 4.

³¹ J.B. Woode: *The New Salvage Convention: A Shipowner’s Perspective*, JMLC, Vol. 21, No.1, 1990, s. 82, E. Gold, *Marine Salvage: Towards a New Regime*, JMLC, Vol. 20, No. 4, 1989, p. 496-497.

w życie w dniu 14 lipca 1996 r.³² Konwencja londyńska już w preambule podkreśla wagę problemu ratowania środowiska naturalnego, stwierdzając, że strony konwencji są „świadome poważnego udziału, jaki sprawne i odpowiednie akcje ratownicze mogą mieć dla ochrony środowiska”³³. Konwencja Salvage 89, w art.12 powtarza podstawową zasadę Konwencji brukselskiej z 1910 r. *no cure – no pay*, przy czym poszerza kryteria przyznawania wynagrodzenia o – przykładowo – umiejętności i wysiłki ratujących podejmowane w celu zapobieżenia szkodzie w środowisku lub jej zmniejszeniu³⁴. Konwencja londyńska ma na celu zapewnienie odpowiednich bodźców dla ratowania środowiska, wprowadza konstrukcję wynagrodzenia, które przyznawane jest ratującemu za wysiłki podjęte na rzecz ochrony środowiska. Zgodnie z art. 14 konwencji specjalna rekompensata (*special compensation*) znajduje zastosowanie w sytuacji, gdy akcja ratowania statku lub ładunku nie przyniosła spodziewanego rezultatu. Ratujący, który prowadził akcję ratowniczą w odniesieniu do statku, który sam lub którego ładunek groził wyrządzeniem szkody w środowisku, i nie zdołał uzyskać wynagrodzenia na gruncie zasady *no cure – no pay*, uprawniony jest do specjalnej rekompensaty równej jego wydatkom. W celu zapobieżenia nieuzasadnionemu zwiększaniu wydatków przez ratownika konwencja wprowadza reguły określania ich wysokości³⁵.

Wydatkami ratującego są rzeczywiste wydatki (*out-of-pocket expenses*) rozsądnie poniesione przez ratującego oraz słuszny dodatek za sprzęt oraz personel faktycznie

³² Polska jej nie ratyfikowała.

³³ Kluczowe znaczenie dla nowej formuły ratownictwa odgrywa pojęcie szkody w środowisku (*environmental damage*), które zawiera art. 1 (d) konwencji, określając szkodę w środowisku jako rzeczywistą, fizyczną szkodę wyrządzoną ludzkiemu zdrowiu lub życiu w morzu i zasobach w wodach przybrzeżnych lub wewnętrznych oraz na obszarach do nich przyległych, spowodowaną przez zanieczyszczenie, skażenie, ogień, eksplozję lub podobne poważne zdarzenia. Definicja ta w swej treści nie jest jednoznaczna, co powoduje pewne wątpliwości z jej interpretacją. Niejasność tę zawiera wyrażenie „rzeczywista, fizyczna szkoda wyrządzona ludzkiemu zdrowiu lub życiu w morzu i zasobach”, co sprawia, że definicja ta nie obejmuje szkody wyrządzonej ani konkretnej osobie, ani określonego bogactwu. Szkoda wskazana w konwencji ma więc charakter ogólny, np.: szkoda wyrządzona rybakom, a ryzyko jej powstania musi być rzeczywiste. Ponadto, zgodnie z konwencją, szkoda musi być spowodowana przez poważne zdarzenie. Takie ograniczenie nie jest jednak zrozumiałe, gdyż małe ładunki mogą przecież spowodować szkody o niewyobrażalnych rozmiarach. Konwencja posługuje się pojęciem szkody wielokrotnej. W art. 6, który poświęcony jest umowom o ratownictwo, znajduje się osobny punkt, który stwierdza, że wymieniony artykuł w niczym nie narusza obowiązku zapobieżenia szkodzie w środowisku lub jej zmniejszenia. Również art. 8 dotyczący obowiązków ratującego, armatora i kapitana, nakazuje ratującemu dołożyć należytej staranności w celu zapobieżenia szkodzie w środowisku lub jej zmniejszeniu. Ponadto, armator i kapitan statku oraz właściciel innego mienia znajdującego się w niebezpieczeństwie są zobowiązani współpracować z nim w pełni podczas akcji ratowniczej, dokładając przy tym należytej staranności. Szerzej zob. W. A d a m c z a k, *Salvage and the environment*, s. 5.

³⁴ W. A d a m c z a k, *Założenia i podstawowe zasady projektu nowej konwencji o ratownictwie morskim*, „Technika i Gospodarka Morska” 1984, nr 7-8, s. 351; t e n ż e, *Nowy przedmiot ratownictwa...*, s. 168.

³⁵ P. L e w a n d o w s k i, *Sozologiczne aspekty ratownictwa morskiego*, „Prawo i Orzecznictwo Morskie” 1991, nr 17-18, s. 28.

i rozsądnie użyty do akcji ratowniczej. Koszty poniesione przez ratujących stanowią element, który można ściśle określić, a w przypadku, gdy w wyniku przeprowadzonej akcji ratowniczej udało się ratującemu zapobiec zanieczyszczeniu środowiska lub je zmniejszyć wynagrodzenie płatne ratownikowi można zwiększyć do 30%, a nawet 100% wysokości wydatków poniesionych przez ratującego³⁶.

Większość państw chociaż nie ma specjalnych ustaw dotyczących kosztów ratownictwa, to jednak stosuje odpowiednie przepisy – najczęściej prawa cywilnego i publicznego dotyczące ich kompensacji.

W Wielkiej Brytanii, Czechach, Niemczech, Włoszech i Norwegii na odpowiedzialnym za szkodę ciąży zobowiązanie również do pokrycia kosztów ratownictwa. W Wielkiej Brytanii poszkodowanemu przysługuje prawo do żądania zwrotu kosztów oczyszczenia jego gruntu na podstawie różnych środków cywilnoprawnych, tj.: zaniedbania, naruszenia, zasady Rylands-v-Fletcher, praw nadbrzeżnych³⁷.

W Niemczech, na podstawie art. 823 I, II BGB, każda osoba, która umyślnie lub przez zaniedbanie wyrządziła szkodę w takich dobrach, jak: życie, ciało, zdrowie, wolność, własność lub w innych, lub naruszyła zasadę ochrony (*protective rules*), musi pokryć spowodowaną szkodę, w tym koszty ratownictwa. Ponadto, prawodawstwo niemieckie posiada specjalne ustawy dotyczące odpowiedzialności za szkody spowodowane w wodach, art. 22 I, II WHG (*Wasserhaushaltsgesetz*), i za szkody spowodowane osobom trzecim przez skażenie lub w inny sposób, przez: uszkodzenie ziemi, wody, i powietrza – art. II UHG (*Umwelthaftungsgesetz*).

Włoski Kodeks cywilny przewiduje instytucję *negotiorum gestio*. Zobowiązanie do podjęcia działań ratowniczych zawiera art. 205 k.c. Artykuły 1223 i 2056 k.c. stanowią, że koszty ratownictwa traktowane są jako element szkody. Grecki Kodeks cywilny również posługuje się instytucją *negotiorum gestio* (art. 730-740), a zobowiązanie do podjęcia działań ratowniczych wynika przede wszystkim z ogólnej zasady dobrej wiary. W Finlandii – zgodnie z podstawową zasadą prawa cywilnego – osoba, która podejmuje czynności mające na celu zapobieżenie lub zmniejszenie szkody, może żądać zwrotu wydatków i kosztów w stosunku do osoby, w której interesie działania ratownicze zostały podjęte. W Norwegii kosztów ratownictwa i ich kompensacji dotyczy *The Compensation Act of June 13, 1969*. Ustawodawstwo Szwecji i Francji nie zawiera ogólnych postanowień prawa cywilnego zobowiązujących do podejmowania działań ratowniczych, a ustawodawstwo federalne USA (*The Federal Water Pollution Control Act*) przewiduje zwrot kosztów mających na celu odwrócenie niebezpieczeństwa zasobom naturalnym (*restoring natural resources*)³⁸.

³⁶ W. A d a m c z a k, *Nowy przedmiot ratownictwa...*, s. 171.

³⁷ Zgodnie z prawem publicznym istnieje kilka ustaw regulujących kwestię odpowiedzialności za podejmowanie działań czyszczących w stosunku do szkody środowiskowej, tj: Ustawa o ochronie środowiska (*The Environmental Protection Act-EPA 1990*), Ustawa o zasobach wodnych (*The Water Resources Act WRA 1991*).

³⁸ Szerzej zob. W. J a n u s z, *Salvage obligations and salvage costs*, Summary of the Results of Study XVII, 1997, s. 1; t e n ż e, *Salvage, Clean – up Costs and Insurance*, [in:] *Pollution Law and Insurance. A Comparison of a Legal Regimes of European States and The USA*, Kluwer 1987, s. 104-106.

W Polsce szczególnego rodzaju podmiotem zobowiązanym do zwrotu kosztów ratownictwa przewiduje w art. 757 k.c. instytucja *negotiorum gestio*. Zgodnie z art. 438 k.c., każdy, kto w celu odwrócenia grożącej drugiemu szkody albo w celu odwrócenia wspólnego niebezpieczeństwa przymusowo lub nawet dobrowolnie poniósł szkodę majątkową, może wystąpić z roszczeniem w stosunku do osób, które z tego tytułu odniosły korzyść³⁹. Tylko art. 439 k.c. uściśla podmiot zobowiązany do podjęcia środków niezbędnych do odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa wskazując na prowadzącego przedsiębiorstwo lub zakład na własny rachunek⁴⁰. Kodeks morski w art. 331 stanowi, że każdy, kto w celu zapobieżenia szkodzie w środowisku spowodowanej zanieczyszczeniem ze statku poniósł niezbędne wydatki, może żądać ich zwrotu od armatora, który odpowiada za zanieczyszczenie. Oznacza to, że każdy, kto w celu zapobieżenia szkodzie w środowisku, spowodowanej zanieczyszczeniem ze statku, podjął świadome i rozsądne działanie na korzyść środowiska, może żądać zwrotu poniesionych na ten cel wydatków. Co więcej, Kodeks morski nie ogranicza odszkodowania za podjęte działanie, przyznając uprawnionemu roszczenie do żądania zwrotu poniesionych wydatków w pełnej wysokości. Istotny jest jedynie skutek podjętego działania, a mianowicie niewystąpienie szkody zanieczyszczenia. O ile armator pomimo podjęcia środków zaradczych odpowiada za szkodę, o tyle w stosunku do osoby, która nieskutecznie zapobiegła jej powstaniu, nie ma obowiązku pokrywać poniesionych przez nią na ten cel wydatków⁴¹.

Przywrócenie środowiska do stanu, jaki istniał przed zdarzeniem wywołującym szkodę, jest najlepszą formą jego naprawienia⁴². Środki restytucyjne są odpowiednikiem szkody wyrządzonej środowisku i starty ekonomicznej, będącej konsekwencją takiej szkody. Aby uniknąć ewentualnych przyszłych spekulacji, twórcy konwencji HNS w ślad za konwencją CLC 1992 podjęli decyzję o wprowadzeniu pewnych czynników, które miałyby determinować zakres takiego *provisio*. Po pierwsze, ograniczono je do kosztów rzeczywiście podjętych lub mających być podjętymi, po drugie wprowadzono kryterium rozsądności podejmowanych działań. Tym sposobem konwencja HNS wyłącza możliwość kompensacji szkód opartych na teoretycznej kalkulacji, bez rzeczywistych dowodów poniesienia takich kosztów⁴³. Jednocześnie konwencja przewiduje sytuację, w której poszkodowanym przysługuje prawo do wno-

³⁹ Podstawowym warunkiem istnienia instytucji prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia jest działanie z korzyścią i zgodnie z rzeczywistą lub domniemaną wolą osoby zainteresowanej. W uzasadnieniu do Kodeksu zobowiązań jego autorzy stwierdzili, że regułą jest, aby osoba zainteresowana odniosła z działania prowadzącego sprawę korzyść. Takie wnioskowanie twórcy kodeksu oparli na podstawie art. 121, a obecnym art. 757 k.c. Przepis ten stanowi, że temu, kto działa w celu odwrócenia niebezpieczeństwa, należy się zwrot uzasadnionych wydatków, chociażby jego działanie nie odniosło skutku. W stosunku do treści tego artykułu *a contrario* można stwierdzić, że prowadzącemu sprawę przysługuje prawo do żądania zwrotu wydatków tylko wtedy, gdy jego działanie przyniosło osobie zainteresowanej korzyść. W. L u d w i c z a k, *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia*, 1960, s. 34-36.

⁴⁰ Z. B r o d e c k i, *Odpowiedzialność za zanieczyszczenie...*, s. 46.

⁴¹ M.H. K o z i ń s k i, *Odpowiedzialność cywilna za szkodę...*, s. 58.

⁴² Z. B r o d e c k i, *New Definition of Pollution...*, s. 389.

⁴³ M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 488.

szenia roszczeń z tytułu środków mających być podjętymi w przyszłości, pod warunkiem przedłożenia przez te osoby szczegółowego planu akcji restytucyjnych wraz z precyzyjną kalkulacją wydatków⁴⁴.

Istotne znaczenie dla kwestii szacowania szkód ma 3 Rezolucja Funduszu z 1971 r., przyjęta przez Zgromadzenie w 1980 r. Na jej podstawie nie można dokonać kompensacji szkody w wyniku jej teoretycznej i abstrakcyjnej oceny. To stwierdzenie stało się podstawą do odrzucenia przez Fundusz roszczeń podnoszonych w związku z wypadkiem cypryjskiego tankowca „Haven”, jaki wydarzył się we Włoszech 11 kwietnia 1991 r. Ponadto, w sprawie tej uznano, że jedynie państwo włoskie jest uprawnione do wystąpienia z roszczeniem o kompensację szkody środowiskowej, a więc tym samym takie prawo nie przysługuje władzom lokalnym. Jednocześnie stwierdzono, że roszczętemu przysługuje odszkodowanie, jeżeli doznał szkody, którą może określić ilościowo. Ostatecznie, sędzia uznał roszczenie i stwierdził, że szkoda środowiskowa nie może być określona na podstawie wartości handlowej bądź ekonomicznej i oszacował ją biorąc pod uwagę 1/3 wysokości kosztów działań oczyszczania⁴⁵.

Drugim czynnikiem determinującym kompensację środków restytucji jest to, aby wszelkie działania podejmowane były w sposób rozważny i znajdujący swe racjonalne uzasadnienie w rzeczywistych potrzebach. Kryterium rozsądnosci ma zastosowanie zarówno do podejmowania środków restytucyjnych, jak i do działań zapobiegawczych. Z tego powodu czasami trudno jest jednoznacznie stwierdzić, które z czynności należy traktować jako środki zaradcze, a które jako działania mające na celu przywrócenie środowiska do stanu przed zanieczyszczeniem substancjami HNS. Przy ewentualnych niejasnościach można kierować się rozstrzygnięciami IOPC Fund, który ma doświadczenie w tym zakresie. Do kosztów środków zapobiegawczych, które podlegają kompensacji, IOPC Fund zalicza: działania oczyszczania podejmowane na morzu bądź na lądzie, tj.: działania oczyszczania morza, plaży, dróg, wałów itd. W stosunku do personelu, stale zatrudnionego do podejmowania akcji ratowniczych, IOPC Fund pokrywa należne wynagrodzenie za podejmowane czynności, zwraca koszty podróży, jeżeli sytuacja wymagała jej odbycia, pokrywa koszty dodatkowych płatności za nadgodziny, jak również wypłaca wynagrodzenie ekstra za szczególne obowiązki nałożone na zespół ratowniczy. IOPC Fund zwraca ponadto koszty wynagrodzenia osób specjalnie zatrudnionych w celu przeciwdziałania skutkom wypadku, a także koszty rzeczy nabytych specjalnie w celu zapobiegania skutkom konkretnego zdarzenia np. środków dyspergujących, pochłaniaczy, szufl, odzieży ochronnej⁴⁶.

Przy wykładni pojęcia „rozsądne środki restytucji” można posłużyć się interpretacją sądu w sprawie tankowca s.s. „Zoe Colocotroni”, który osiadł na mieliźnie u wybrzeży Puerto Rico w dniu 18 marca 1973 r. Kapitan, w celu ściągnięcia statku z mieliżny, celowo zrzucił 1,5 mln galonów oleju do morza, co z kolei spowodowało skażenie morza i znaczne szkody w gatunkach fauny i flory. Pierwszym problemem związanym z kompensacją szkód środowiskowych było określenie *locus standi*. Sąd Okrę-

⁴⁴ *Ibidem*, s. 488.

⁴⁵ Annual Report, IOC Fund 1998, s. 45.

⁴⁶ M. J a c o b s s o n, N. T r o t z, *The Definition of Pollution Damage...*, s. 472.

gowy w Puerto Rico potwierdził prawo Państwa Puerto Rico i prawo Wydziału do Spraw Ochrony Środowiska (EQB) do wystąpienia z roszczeniem na podstawie zasady *trustee* lub *parens patriae*. Sąd Okręgowy przyznał powodowi odszkodowanie w wysokości ponad 14 mln dolarów z tytułu kosztów oczyszczania, ponownego zasiedlania zwierząt, zalesiania terenu drzewami mangrowymi i prowadzenia naukowego monitoringu na skażonym terenie. Interpretacja sądu w tej sprawie potwierdziła, że szkoda w środowisku nie ma wartości rynkowej, a jej ocena opiera się na kosztach przywracania uszkodzonych organizmów roślinnych i zwierzęcych do stanu sprzed zanieczyszczenia. Jednocześnie Sąd Apelacyjny stwierdził, że określenie, czy koszty przywracania środowiska do stanu przed zanieczyszczeniem są rozsądne czy nie, są zdeterminowane czynnikami takimi, jak: możliwości techniczne dostępne w chwili wypadku, ewentualne skutki uboczne podjętych działań, spodziewany wynik restytucji, określenie zakresu podjętych działań jako niewspółmierne lub proporcjonalnie wysokie do powstałej szkody⁴⁷.

Charakter szkód ekologicznych uniemożliwia realizację procesu restytucji w sposób bezwzględny. Trudno jest uzupełnić wyczerpane zasoby naturalne, a szkody jakościowe często bywają nieodwracalne. Zadaniem instrumentów prawnych jest zapewnienie odpowiednich warunków dla przebiegu procesów samoczyszczających, a ich zakres zależy od stopnia zanieczyszczenia środowiska w stosunku do stanu, jaki istniał przed skażeniem⁴⁸. Charakter środków restytucyjnych zależy od rodzaju wypadku, nie mniej jednak może on polegać na ponownym zarybieniu skażonych wód, wprowadzaniu nowej flory czy czyszczeniu brzegów rzek i mórz. W sytuacji, w której można tego dokonać, naprawienie środowiska powinno być tak „dalekie, jak jest to możliwe” i ponownie umożliwiać wykonywanie praw publicznych, takich jak: łowienie ryb, zbieranie jagód, pływanie⁴⁹. Pojawia się jednak wiele pytań, na które konwencja HNS nie daje odpowiedzi, czy np. z punktu widzenia ochrony środowiska i kompensacji szkód spowodowanych w bogactwach naturalnych samo podjęcie środków restytucyjnych jest wystarczające? Jak traktować utratę wartości użytkowej środowiska? Jak postąpić w sytuacji, gdy zanieczyszczenie jest tak duże, że nie można przywrócić środowiska do stanu sprzed zanieczyszczenia bądź gdy podjęcie takich działań jest niewspółmierne wysokie.

THE CONCEPT OF DAMAGE CAUSED BY POLLUTION IN THE LIGHT OF THE HNS CONVENTION

(S u m m a r y)

The convention on liability and compensation for damage in connection with the transport by sea of hazardous and noxious substances (the HNS Convention) em-

⁴⁷ D. Wilkison, *Moving the boundaries of compensable environmental damage caused by marine oil spills: the effect of two new international protocols*, „Journal of Environmental Law”, Vol. 5, s. 85-87.

⁴⁸ D. Maśnik, *Rola ubezpieczeń w ochronie środowiska...*, s. 108.

⁴⁹ P. Wetterstein, *Harm to the Environment...*, s. 48.

ploys the following concept of damages:

- loss of life, bodily harm, damage to property and the environment;
- loss of profit or income;
- the cost of prevention and the cost of restoring the status quo before pollution.

The author discusses the institution of “damnum emergens” in the context of loss of life, bodily harm and damage to property.

The character of ecological damage makes it impossible to institute a process of complete restitution. Repairs carried out to the environment should be “as far as is possible” and should make it possible once more to implement public laws.